

УДК: 930.253:02:328.1(477)"1917/1920"

КЛАПЧУК

Сергій Миколайович

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник народної
освіти України, головний науковий
співробітник сектору наукової
бібліографії та біографістики
Інституту історії аграрної науки,
освіти та техніки ННСГБ НААН
(м. Київ)

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ УКРАЇНСЬКИМИ УРЯДАМИ (1917–1920 РР.)

Ретроспективно досліджується розвиток вітчизняної архівної та бібліотечної справи в добу Національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Акцентується увага на формуванні нових організаційних структур бібліотечної та архівної системи, зокрема, Національної бібліотеки з філіями в губерніях та Центрального архівного управління.

На основі статистичних даних, проілюстровано зростання мережі наукових, громадських, шкільних бібліотек та їх книжкового фонду за рахунок державного фінансування. Вказується на масову підтримку розвитку бібліотечної справи з боку місцевих органів влади, державних, політичних діячів, громадських організацій, меценатів.

Зроблено висновок щодо значення розбудови бібліотек та архівів зазначеного періоду, які в подальшому відіграли важливу роль в українському культурному відродженні 1920–30-х рр.

Ключові слова: національно-культурне відродження, бібліотечна справа, архівна мережа, Національна бібліотека.

LIBRARY AND ARCHIVAL DEVELOPMENT BY UKRAINIAN GOVERNMENTS (1917–1920)

Retrospective study of the development of domestic archival and library affairs in the era of the National Democratic Revolution of 1917-1920. The emphasis is on the formation of new organizational structures of the library and archival system, in

particular, the National Library with branches in the provinces and the Central Archival Department.

On the basis of statistical data, the growth of the network of scientific, public, school libraries and their book fund is illustrated by public funding. It indicates the mass support for the development of the library business by local authorities, state officials, politicians, civic organizations, philanthropists.

A conclusion is drawn about the significance of the development of libraries and archives of this period, which later played an important role in the Ukrainian cultural revival of the 1920 – 1930's.

Key words: *national-cultural revival, library affairs, archival network, National Library.*

РАЗВИТИЕ БИБЛИОТЕЧНОГО И АРХИВНОГО ДЕЛА УКРАИНСКИМИ ПРАВИТЕЛЬСТВАМИ (1917–1920 ГГ.)

Ретроспективно исследуется развитие отечественного архивного и библиотечного дела во время Национально-демократической революции 1917–1920 гг. Акцентируется внимание на формировании новых организационных структур библиотечной и архивной системы, в частности, Национальной библиотеки с филиалами в губерниях и Центрального архивного управления.

На основе статистических данных, проиллюстрирован рост сети научных, общественных, школьных библиотек и их книжного фонда за счет государственного финансирования. Указывается на массовую поддержку развития библиотечного дела со стороны местных органов власти, государственных, политических деятелей, общественных организаций, меценатов.

Сделан вывод относительно значения развития библиотек и архивов исследуемого периода, которые в дальнейшем сыграли важную роль в украинском культурном возрождении 1920–30-х гг.

Ключевые слова: *национально-культурное возрождение, библиотечное дело, архивная сеть, Национальная библиотека.*

Українське національно-культурне відродження, яке розпочалося в часи визвольних змагань 1917–1920 рр., безпосередньо мало вагомий вплив на процес реформування архівної та бібліотечної справи. Як відомо, восени 1917 р. було створено Бібліотечно-архівний відділ при Департаменті мистецтв Генерального секретарства освітніх справ на чолі з відомим істориком О.С. Грушевським. Із суто практичними завданнями збереження документальної спадщини України для подальшого її використання в науковій роботі, відділ розробляв проект

архівної реформи, за якою передбачалося створити Національний архів, розширити доступ до архівної інформації, розпочати видання спеціального археографічного часопису, заснувати бібліографічну та археографічну комісії, укласти реєстр українських документів у російських архівах для повернення їх в Україну. В подальшому цю роботу продовжили і наступні українські уряди.

Бібліотечно-архівна справа зазначеного періоду на різних рівнях досліджується вітчизняними науковцями достатньо давно. З проголошенням незалежності України настав якісно новий етап в цих дослідженнях. Як невід'ємна частина духовного життя суспільства, державного будівництва і управління, архівна справа сприяє збереженню історичної пам'яті, культурно-національному відродженню українського народу. Демократизація вітчизняної архівної системи, забезпечення доступу до інформатизації є суттєвими передумовами входження України у світовий інформаційний простір.

В умовах відновленої незалежності України постали питання подальшого розвитку архівної справи, яка об'єктивно потребує розроблення теоретико-методологічних і практичних проблем, пов'язаних з осмисленням історичного досвіду, удосконаленням підходів до відбору, експертизи цінності документів, їхньої класифікації, описування, зберігання та використання, підготовки висококваліфікованих архівістів [1].

Вирішенню цих завдань покликане служити архівознавство як наукова система і навчальна дисципліна. Саме ці аспекти знайшли своє відображення в підручнику «Архівознавство» (1998, 2002 – 2-ге вид.) для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України, підготовленому авторським колективом за редакцією проф. Я.С. Калакури та І.Б. Матяш [2]. В подальшому І.Б. Матяш у авторському підручнику «Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку» (2012) [3] висвітлює розвиток архівознавства в світі, його загальні тенденції та національні особливості на прикладі Франції, Польщі, Росії, США, України. Значну увагу автор приділила методологічним питанням, розглянула роль міжнародних архівних організацій у розвитку архівознавства. В

інших розвідках І.Б. Матяш розглядає проведення сучасної архівної реформи через призму становлення вітчизняної архівно-бібліотечної справи [4 – 6].

Серед ґрунтовних досліджень присвячених розвитку бібліотечної справи в Україні в ХХ ст. провідне місце займають праці Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенко [7; 8]. В монографії «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті» (2009) дослідники розглядають основні проекти реформи бібліотечної справи в умовах розбудови національно-державницьких інституцій України, стан бібліотек та розвиток бібліотечної системи й освіти, створення Головної книжкової палати, її структуру, функції та концептуальні засади та створення Національної бібліотеки Української держави.

Питанням історії розвитку вітчизняної бібліотечної справи, сучасним проблемам функціонування сільськогосподарських бібліотек присвячені праці академіка НААН В.А. Вергунова [9; 10]. Основними напрямками наукової бібліотечної діяльності вченого є розбудова мережі сільськогосподарських бібліотек України, створення сучасної системи інформаційно-бібліографічного забезпечення аграрної науки та виробництва. Він співавтор проектів концепцій розвитку ННСГБ НААН та сільськогосподарських бібліотек України і розвитку інформаційно-бібліотечної справи в країні.

В доробку вченого є також низка праць з питань організації бібліотечної справи та галузевої бібліографії. У 2017 р. побачила світ його праця «Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН: історія та сучасність (до 100-річчя від створення)» [11], в якій були використані раніше невідомі архівні документи стосовно часу створення та функціонування головної сільськогосподарської бібліотеки упродовж 1917–1921 рр. (нині – ЦНСГБ НААН).

Серед наукових досліджень, в яких ґрунтовно висвітлюється українське культурне відродження революційної доби, необхідно виділити праці Д.Ф. Розовика, Л.Ф. Приходько, В.М. Купрійчука.

Розовик Д.Ф. в своїх монографіях висвітлює головні напрямки національно-культурних перетворень революційної доби, роботу державних структур,

політичних партій, громадських організацій щодо утворення українського книговидання і періодики, розбудови бібліотечної й архівної справи, розвитку українського образотворчого мистецтва, охорони пам'яток культури тощо [12; 13].

Приходько Л.Ф. дослідила наукову, організаційну діяльність Олександра Грушевського у сфері української історичної науки, архівної та бібліотечної справи, його роботу як педагога вищої школи, зокрема внесок у розвиток архівної освіти. Дослідницею доведено, що вчений був одним з розробників концептуальних засад архівної та бібліотечної справи в УНР та Українській державі в 1917–1918 рр. [14 – 16].

Купрійчук В.М. розглянув роль і місце бібліотек та бібліотечної справи в реалізації державної гуманітарної політики у добу національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр., дослідив важливість у цьому процесі українських урядів, місцевих органів влади, політичних, громадських та культурних діячів [17; 18].

Метою статті є висвітлення політики перших українських урядів у сфері становлення і розвитку національної бібліотечно-архівної справи, з'ясування їхньої ролі у створенні широкої бібліотечної мережі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.).

Однією із умов національного культурного будівництва є розвиток бібліотек та організація масового залучення громадян до читання художньої, історичної, суспільно-політичної та іншої літератури. Загальновідомо, що саме книга є найбільш доступним і, водночас, найефективнішим засобом ознайомлення читача з науковим і духовним надбанням власного народу та народів світу і невичерпним джерелом постійного підвищення культурного рівня людини.

Розглядаючи цей період, слід мати на увазі, що до 1917 р. мережа бібліотек в Україні була невелика – близько 2 тис., а їх основна кількість територіально розміщувалася в містах. У бібліотеках, як правило, літератури було небагато, лише губернські бібліотеки у своїх фондах мали по кілька десятків тисяч книг. У

більшості із діючих на той час бібліотек майже повністю були відсутні українські книжки. Для прикладу можна взяти досить економічно розвинену й велику за територією Катеринославщину. На півтори тисячі населених пунктів там діяло лише 160 бібліотек, мережа яких задовольняла потреби дорослого населення на 10–12% [19]. Щодо наявності в них української літератури, то її фонди також були незначні. Показовою можна вважати Олександрійську громадську бібліотеку, в якій серед 850 томів літератури була лише одна українська книжка [20].

Таким чином, питання українізації бібліотек на момент утворення і діяльності першого українського владного органу – Української Центральної Ради, було вкрай назрілим, тож його розв'язання потребувало якісно нової основи. За рішенням Центральної Ради, у структурі Департаменту мистецтва Генерального Секретаріату було створено бібліотечно-архівний відділ, що вирішував усі питання з розвитку бібліотек в Україні.

Улітку 1917 р. було розроблено план заснування нових бібліотек, книгарень, хат-читальнь у містах і селах України. Тоді ж Генеральний Секретаріат, враховуючи Постанову Першого Всеукраїнського з'їзду учителів про необхідність створення бібліотек в усіх навчальних закладах, підприємствах, військових частинах, виділив на це кошти, а також видав розпорядження розпочати підготовку бібліотекарів та працівників архівів за державні кошти [21].

Значним етапом розвитку бібліотечної справи стало рішення Уряду про заснування Національної бібліотеки в Києві та філій у містах України. Слід зазначити, що в організаційній роботі зі створення Національної бібліотеки брали участь М. Грушевський, В. Винниченко, Д. Дорошенко, С. Русова, С. Петлюра, В. Антонович, Б. Багалій та інші культурні діячі, меценати, до яких долучалися численні представники різних громадських організацій. Національна бібліотека, як і вся бібліотечна структура України, отримала від Центральної Ради право безмитного ввезення на територію республіки книжок, мап,

журналів, опублікованих документів та іншої наукової продукції з-за кордону [22].

Розглядаючи роботу зі створення бібліотечної справи упродовж 1917–1918 рр., необхідно зазначити, що в цей період зусиллями місцевих органів влади, культурних організацій, профспілок, громадян, за даними з різних джерел було відкрито 2 тис. бібліотек. Розгорнулося активне створення хат-читалень у селах, кімнат читача на заводах, фабриках, бібліотек у школах, «Просвітах». Тоді до Національної бібліотеки надійшли унікальні зібрання книжок Б. Грінченка, В. Білозерського, Д. Куликовського, М. Яснопольського, Д. Багалія, В. Науменка та інших письменників України [23, с. 50]. У великих бібліотеках та в тих, які мали можливість зберігати й використовувати архівні відділи, бібліотеки поступово забезпечувалися кадрами, зростала кількість людей, які їх систематично відвідували.

Для розвитку бібліотечної справи, першим українським урядом поступово напрацьовувалися принципи створення архівної системи, збереження, упорядкування й наукового використання документів, як одного із найбагатших джерел історії та культури українського народу. Улітку 1917 р. Генеральним секретаріатом було виділено кошти на підготовку спеціалістів архівної справи, видано наказ на проведення ремонту архівних приміщень. Ще одним важливим заходом стало створення бібліографічної комісії, яка упродовж літа-осені 1917 р. обстежила стан великих бібліотек та архівів України та упорядкувала списки наявних у них цінних старовинних книжок та архівних документів [12, с. 117].

Отже, робота Центральної Ради, Уряду і всіх зацікавлених сторін зробили можливим за короткий час закласти основи для створення національної бібліотечної та архівної справи, поповнити бібліотечні фонди українською літературою, підняти на державний рівень питання упорядкування, збереження й наукового використання архівних фондів, значно поліпшити матеріально-технічну базу бібліотечно-архівної справи, розпочати створення Національної бібліотеки з філіями на території України. Водночас Секретаріат народної освіти ініціював перетворення бібліотек у загальнодоступні культурно-освітні осередки

та створення у них належних умов для проведення науково-дослідної роботи науковцями та студентами.

Рада Міністрів Гетьманату улітку 1918 р., посилюючи культурну роботу в Україні, проводить структурну перебудову Міністерства народної освіти та мистецтва і організовує Головне управління мистецтва та національної культури. До його підпорядкування увійшли такі відділи, як бібліотечно-архівний, пластичних мистецтв, охорони пам'яток, театральної, музичної і художньої промисловості.

Разом із створенням нових освітніх структур збільшувалося їх фінансування. Зокрема, публічні бібліотеки Києва одержали 65 тис. крб. на закупівлю нової літератури; університет св. Володимира – 500 тис. крб. на побудову бібліотечного корпусу. По 10–15 тис. крб. було виділено багатьом міським, повітовим, сільським, інститутським та шкільним бібліотекам на оновлення книжкових фондів [24].

У серпні 1918 р. було прийнято спеціальний закон про формування фонду Національної бібліотеки, задля чого передбачалося використання матеріальної та книжкової бази, створеної при Центральній Раді бібліотеки, яку в майбутньому планувалося перевести в підпорядкування Академії Наук. Остання мала 7 відділів: український, загальний газетно-графічний, рукописів та стародруків, східний, підручний, відділ каталогів та читальний зал. Перед бібліотекою було поставлено завдання збору для її фондів літератури як архівних документів, літописів, що становили науково-культурну цінність. Завданнями новоствореного відділу «Україніка», став збір книжок, рукописів, архівних матеріалів, часописів, газет, журналів, нот та інших видань, пов'язаних з культурним і духовним життям українського народу з середніх віків до ХХ ст. На формування фонду бібліотеки гетьманський уряд виділив 500 тис. крб. [12, с. 118–121].

Для посилення організаційної роботи на державному та місцевому рівнях із розвитку бібліотечної справи відділ Міністерства народної освіти та мистецтва скликав Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів, на якому було прийнято рішення

щодо розширення мережі бібліотек, особливо в сільській місцевості.

Улітку-восени 1918 р. бібліотечний рух досить активно поширювався в Одесі, Херсоні, Харкові, Полтаві, Вінниці та інших губернських і повітових центрах. Створення бібліотек, хат-читалень відбулося в усіх губерніях Української держави. Разом з тим, необхідно мати на увазі, що бібліотечна справа періоду Гетьманату в порівнянні з добою Центральної Ради зазнало певних якісних змін. У період Гетьманату бібліотеки перетворювалися в дієві осередки культурно-освітньої та ідейно-виховної роботи серед населення. У бібліотеках створювалися виставки творів українських класиків – Т. Шевченка, І. Котляревського, Л. Українки, М. Коцюбинського. Проводилися вечори-читання їхніх творів, а також вечори, присвячені Б. Хмельницькому, І. Мазепі, історичним подіям минулого і сучасного, де обговорювалися законодавчі акти українських урядів, організовувалися дискусії із питань історії, культури, економіки і політики.

Проблему розвитку бібліотечної та архівної справи активно розвивала Директорія та культурна комісія Трудового Конгресу. Наприкінці 1918 р. для підтримки мережі бібліотек було виділено понад 49 млн крб., що становило понад 10 тис. грн. на кожну бібліотеку.

Активно підтримували бібліотечний рух місцеві органи влади в регіонах УНР. Так, зокрема, на Волині, у Житомирі, за фінансової підтримки Уряду було створено унікальну бібліотеку іноземної літератури. У ній були зібрані фонди цінних і рідкісних книжок української, російської, німецької французької, польської, єврейської, грецької літератури.

Розглядаючи проблему розбудови бібліотечної та архівної мережі України у 1917–1920 рр. варто наголосити, що у сфері бібліотечного будівництва було досягнуто значних результатів. За ці роки була створена Національна бібліотека з філіями у губерніях, значно зросла кількість громадських, шкільних, наукових та інших бібліотек. У них збільшилися фонди української літератури, національних меншин, фонди періодики, а в бібліотеках республікансько-повітового значення відділи старовинних книжок і документалістики. Бібліотеки

або їх осередки діяли практично в кожному населеному пункті, у школах, профтехучилищах, інститутах, наукових товариствах, «Просвітах», громадських організаціях, військових частинах на багатьох підприємствах. У містах і особливо в селах бібліотеки перетворилися в осередки культурно-освітньої роботи, що сприяло підвищенню культурного рівня і розширення світогляду українського народу.

Аналіз розвитку бібліотечної мережі та закладів архівної справи у період національно-демократичної революції 1917–1920 років доводить, що тогочасними українськими урядами, громадськими організаціями, політичними партіями, меценатами була проведена велика робота. Зокрема, Раднаркомом у квітні 1919 р. утворено Український архівний фонд та Центральне архівне управління, які взяли під контроль і охорону всю архівну справу республіки. Спеціально було прийнято Закон про заборону займати архівні приміщення, вилучати з них та вивозити за межі республіки книжки, як мали історичну цінність [25].

Підсумовуючи сказане, необхідно наголосити, що бібліотеки, які були рідкістю до 1917 р., стали осередками культурно-освітньої роботи серед населення України. У цей період значно розширилася архівна сфера. Архівна мережа губерньського, повітового підпорядкування, була взята під державну охорону.

Позитивні і докорінні зміни у справі розбудови бібліотек та архівів в період 1917–1920 рр. сприяли подальшим дослідженням питань української історії та культури. Основи українського національно-культурного будівництва дали можливість у наступні роки підняти розвиток культури на новий рівень, що увійшов в історію під назвою Відродження.

Список використаних джерел та літератури

1. Вступне слово. *Архівознавство* : підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Я. С. Калакура та ін. Київ, 1998. 316 с. URL :

<http://www.archives.gov.ua/Publicat/Manuals/Archivoznavstvo.php#Vstup> (дата звернення : 26.08.2018).

2. Архіви та архівна справа доби визвольних змагань і відновлення української держави (1917–1920 р.р.) / Калакура Я. С. та ін. *Архівознавство* / під ред. Я. Калакури, І. Матяш. 2-ге вид. Київ : ВД «КМ Академія», 2002. 354 с.

3. Матяш І. Б. *Архівознавство : методологічні засади та історія розвитку*. Київ : видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 515 с.

4. Матяш І. Б. Основні проблеми архівного будівництва доби визвольних змагань. *Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)* : зб. наук. праць. Київ, 1998. С. 11–26.

5. Матяш І. Б. Національна архівістика в добу української революції 1917–1921 рр. *Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах* : зб. наук. пр. Київ, 1999. Ч. 1. С. 136–149.

6. Матяш І. Б. *Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років* / Держкомархів України ; УДНДІАСД. Київ, 2000. 591 с.

7. Онищенко О., Дубровіна Л. Бібліотечна справа в Україні наприкінці ХХ ст. : 1917–1931 рр. *Бібліотечний вісник*. 2005. № 3. С. 3–16.

8. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського ; Інститут рукопису. Київ, 2009. 530 с.

9. Вергунов В. А. Національна сільськогосподарська бібліографія як форма збереження культурно-історичної пам'яті нації та інформаційний ресурс. *Вісн. аграр. науки*. 2007. № 2. С. 82–85.

10. Вергунов В. А. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук – скарбниця національного виміру. *Бібліотеки України загальнодержавного значення : історія і сучасність*. Київ, 2007. С. 71–96.

11. Вергунов В. А. Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН : історія та сучасність (до 100-річчя від створення) / Нац. акад. агр. наук України ; Нац. наук. с.-г. б-ка. Київ : Аграр. наука, 2017. 464 с.

12. Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.). Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 311 с.

13. Розовик Д. Ф. *Культурне будівництво в Україні у 1917–1920 рр.* Київ : Аквілон-Плюс, 2011. 544 с.

14. Приходько Л. Ф. О. С. Грушевський – історик, організатор архівної та бібліотечної справи, педагог : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Український наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства. Київ, 2005. 19 с.

15. Приходько Л. Олександр Грушевський як керівник першого державного органу управління архівною справою України і особистість. *Студії з архівної справи та документознавства* / голов. ред. С. Г. Кулешов. Київ, 2007. Т. 15. С. 207–214.

16. Приходько Л. Олександр Грушевський і становлення української архівістики у 1917–1920-ті роки. *Архіви України*. 2008. № 1/2. С. 95–106.

17. Купрійчук В. М. Роль бібліотек у реалізації державної гуманітарної політики України у добу національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 30. С. 131–137. URL : www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення : 26.08.2018).

18. Купрійчук В. М. Реалізація політики українських урядів у сфері культури в період національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпропетровськ : вид-во ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 2 (13). URL : [www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12kvmmnvb.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12kvmmnvb.pdf) (дата звернення : 26.08.2018).

19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 2582. Оп. 3. Спр. 21. Арк. 49.

20. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 2. Спр. 600. Арк. 20, 24.

21. ЦДАВО України. Ф. 2581. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 6, 25.

22. Нова Рада. 1917. 12 груд.

23. Врублевський В., Кучмаренко В. З історії заснування та становлення Національної бібліотеки України (1918–1923). *Київська старовина*. 1998. № 6. С. 44–52.

24. ЦДАВО України. Ф. 2457. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1, 3.

25. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 595. Арк. 60.

References

1. Kalakura, Ya. S. and other (1998). *Vstupne slovo* [Introductory word]. *Arhivoznavstvo : pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy* [Archival science : textbook for the students of higher educational establishments of Ukraine]. Kyiv. 316. <http://www.archives.gov.ua/Publicat/Manuals/Arhivoznavstvo.php#Vstup> (last accessed : 26.08.2018). [in Ukrainian].

2. Kalakura, Ya. S. and other ; Kalakura, Ya. and Matiash, I. (2002). *Arkhivy ta arkhivna sprava doby vyzvolnykh zmahan i vidnovlennia ukraïnskoï derzhavy (1917–1920 r.r.)* [Archives and archives of the era of liberation struggles and the restoration of the Ukrainian state (1917–1920 years)]. *Arhivoznavstvo* [Archival studies]. Kyiv : VD «КМ Akademiia», 354. [in Ukrainian].

3. Matiash, I. B. (2012). *Arkhivoznavstvo : metodolohichni zasady ta istoriia rozvytku* [Archival studies : methodological foundations and history of development]. Kyiv : vydavn. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 515. [in Ukrainian].

4. Matiash, I. B. (1998). *Osnovni problemy arkhivnoho budivnytstva doby vyzvolnykh zmahan* [The main problems of the archival construction of the age of liberation struggles]. *Arkhivna ta bibliotekna sprava v Ukraini doby vyzvolnykh zmahan (1917–1921 rr.)* [Archival and library business in Ukraine during the age of liberation (1917–1921 years)]. *Arkhivna ta bibliotekna sprava v ukraini doby vyzvolnykh zmahan (1917–1921 rr.)*. Kyiv, 11–26. [in Ukrainian].

5. Matiash, I. B. (1999). *Natsionalna arhivistyka v dobu ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.* [National Archivism during the Ukrainian Revolution of 1917–1921]. *Ukraina, ukraintsi, ukraïnoznavstvo u XX st. v dzherelakh i dokumentakh* [Ukraine, Ukrainians, Ukrainian Studies in the 20th Century in sources and documents]. Kyiv. 1, 136–149. [in Ukrainian].

6. Matiash, I. B. (2000). *Arkhivna nauka i osvita v Ukraini 1920–1930-kh rokiv* [Archival Science and Education in Ukraine 1920–1930 years] / Derzhkomarkhiv Ukrainy ; UDNDIASD. Kyiv, 591. [in Ukrainian].

7. Onyshchenko, O. and Dubrovina, L. (2005). *Bibliotechna sprava v Ukraini naprykintsi XX st. : 1917–1931 rr.* [Library business in Ukraine at the end of the twentieth century : 1917–1931 years]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin]. 3, 3 – 16. [in Ukrainian].

8. Dubrovina, L. A. and Onyshchenko, O. S. (2009). *Bibliotechna sprava v Ukraini v XX stolitti* [Librarianship in Ukraine in the XX century] / NAN Ukrainy ; Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho ; Instytut rukopysu. Kyiv. 530. [in Ukrainian].

9. Verhunov, V. A. (2007). *Natsionalna silskohospodarska bibliohrafiia yak forma zberezhennia kulturno-istorychnoi pamiaty natsii ta informatsiinyi resurs* [National agricultural bibliography as a form of preservation of the cultural-historical memory of the nation and information resource]. *Visnyk ahrarnoi nauky* [Bulletin of Agrarian Science]. 2, 82–85. [in Ukrainian].

10. Verhunov, V. A. (2007). *Derzhavna naukova silskohospodarska biblioteka Ukrainskoi akademii ahrarnykh nauk – skarbnytsia natsionalnogo vymiru* [State Scientific Agricultural Library of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences – the treasury of the national dimension]. *Biblioteky Ukrainy zahalnodержavnogo znachennia : istoriia i suchasnist* [Libraries of Ukraine of national significance : History and Modernity]. Kyiv. 71–96. [in Ukrainian].

11. Verhunov, V. A. (2017). *Natsionalna naukova silskohospodarska biblioteka NAAN : istoriia ta suchasnist (do 100-richchia vid stvorennia)* [National Agricultural Library of NAAN : History and Modernity (to the 100th anniversary)] / Nats. akad. ahr. nauk Ukrainy ; Nats. nauk. s.-h. b-ka. Kyiv : Ahrar. nauka, 464. [in Ukrainian].

12. Rozovyk, D. F. (2002). *Ukrainske kulturne vidrodzhennia v roky natsionalno-demokratychnoi revoliutsii (1917–1920 rr.)* [Ukrainian cultural revival during the years of the national-democratic revolution (1917–1920)]. Kyiv : VPTs «Kyivskiyi universytet», 311. [in Ukrainian].

13. Rozovyk, D. F. (2011). *Kulturne budivnytstvo v Ukraini u 1917–1920 rr.* [Cultural construction in Ukraine in 1917–1920]. Kyiv : Akvilon-Plius, 544. [in Ukrainian].

14. Pryhodko, L. F. (2005). *O. S. Hrushevskiyi – istoryk, orhanizator arkhivnoi ta bibliotechnoi spravy, pedahoh* : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk [O. S. Hrushevsky is a historian, organizer of archival and library affairs, and a teacher] : author's abstract dis ... Candidate is sciences / Ukrainskyi nauk.-doslid. in-t arkh. spravy ta dokumentoznavstva. Kyiv, 19. [in Ukrainian].

15. Pryhodko, L. ; Kuleshov, S. H. ed. (2007). *Oleksandr Hrushevskiyi yak kerivnyk pershoho derzhavnoho orhanu upravlinnia arkhivnoiu spravoiu Ukrainy i osobystist* [Oleksandr Hrushevsky as personality and head of the first state body for the management of archival affairs of Ukraine]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*. Kyiv. 15, 207–214. [in Ukrainian].

16. Pryhodko, L. (2008). *Oleksandr Hrushevskiyi i stanovlennia ukrainskoi arkhivistyky u 1917–1920-ti roky* [Olexander Hrushevsky and the formation of Ukrainian archivists in the 1917–1920 years]. *Arkhivy Ukrainy*. 1/2, 95–106. [in Ukrainian].

17. Kupriichuk, V. (2012). *Rol bibliotek u realizatsii derzhavnoi humanitarnoi polityky Ukrainy u dobu natsionalno-vyzvolnoi borotby 1917–1920 rr.* [The role of public libraries in the humanitarian policy of Ukraine in the day of national liberation struggle of 1917–1920]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*. 30, 131–137. www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (last accessed : 26.08.2018). [in Ukrainian].

18. Kupriichuk, V. M. (2012). *Realizatsiia polityky ukrainskykh uriadiv u sferi kultury v period natsionalno-vyzvolnoi borotby 1917–1920 rr.* [Realization of the policy of Ukrainian governments in the field of culture during the period of the national liberation struggle in 1917–1920 years]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* [Public administration and local government]. Dnipropetrovsk : vyd-vo DRIDU NADU, 2 (13). [www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12kvmnvn.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12kvmnvn.pdf) (last accessed : 26.08.2018). [in Ukrainian].

19. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy) [Central State Archive of higher authorities and management of Ukraine (Ukraine TSDAVO)], f. 2582, op. 3, spr. 21, ark. 49. [in Ukrainian].

20. TsDAVO Ukrainy, f. 2201, op. 2, spr. 600, ark. 20, 24. [in Ukrainian].

21. TsDAVO Ukrainy, f. 2581, op. 1, spr. 227, ark. 6, 25. [in Ukrainian].

22. Nova Rada. 1917. 12 hrud. [in Ukrainian].

23. Vrublevskiyi, V. and Kuchmarenko, V. (1998). *Z istorii zasnovannia ta stanovlennia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy (1918–1923)* [From the history of the foundation and formation of the National Library of Ukraine (1918–1923)]. *Kyivska starovyna* [Kievan antiquity]. 6, 44–52. [in Ukrainian].

24. Ukraine TSDAVO, f. 2457, op. 1, spr. 1, ark. 1, 3. [in Ukrainian].

25. Ukraine TSDAVO, f. 166, op. 1, spr. 595, ark. 60. [in Ukrainian].

Рецензент:
Щебетюк Н.Б., д.і.н., с.н.с.

Надійшла до редакції 10.09.2018 р.